

ABLONCZY BALÁZS (1974) Budapest

„Az is lehet, hogy el voltunk kényeztetve...”

Szekeres Nikoletta beszélgetése

Ablonczy Balázs történésszel

Jó pár évvel ezelőtt Chantal Delsol (francia filozófus, politikatörténész, író) és Joanna Nowicka (lengyel információtudományi és kommunikációelméleti szakértő) hatalmas vállalkozásba kezdett. A közép-európai irodalom- és eszmetörténet nyomába eredve, enciklopédikus és lexikonszerű igénnyel igyekeztek feltárni Nyugat-Európa számára is a térség politikai és kulturális változásait. Az azóta megjelent kötet létrejöttében közel kétszáz kutató vett részt Közép-Európából. Címe – La vie de l'esprit en Europe centrale et orientale depuis 1945, azaz A szellem élete Közép- és Kelet Európában 1945 óta – mutatja azt az időbeli keretet, amely kollektíven határozta meg Közép-Európa II. világháború utáni sorsát. Eközben azt a gondolati örökséget is megidézi, amely Hannah Arendt La vie de l'esprit: La pensée. Le vouloir, azaz A szellem élete: A gondolkodás. Az akarat címmel halála után megjelent munkájának, egész filozófiai rendszerének magját mutatja meg. Befejezetlenül maradt írásában elméleti filozófiájának kidolgozását prezentálja, többek között az ő jóról és rosszról, az igazságról való elmélkedését, a totalitárius gépezet születéséről és működésének mechanizmusáról szóló, szinte egész életművét meghatározó gondolkodását. Delsol a Hannah Arendt Intézet alapítója, így az egybeesés nem véletlen, ahogyan az sem, hogy a szerkesztők javarészt a térség kutatóit kérték fel az anyagok megírására. A kötet létrejöttében közel kétszáz kutató vett részt Közép-Európából. Ennek kapcsán beszélgettünk a magyar vonatkozású részek egyik írójával, Ablonczy Balázs történésszel irodalomról, mítoszokról, olvasási szokásokról, francia és magyar kulturális hasonlóságokról, elkülönülésekről. (A kötetet a könnyebbéség kedvéért az interjúban főként Enciklopédia néven emlegetjük.)

▼ **Mikor és hogyan kezdődött számodra a munka az Enciklopédiával? Mióta volt egyáltalán tervben ennek a hatalmas energiákat igénylő kötetnek a kidolgozása a szerkesztőség részéről?**

✓ Mondhatni, rettenetesen régóta készült már a könyv. Én még Párizsban voltam [Ablonczy Balázs 2011 és 2015 között a Párizsi Magyar Intézet igazgatójaként dolgozott – Sz. N.], amikor felkértek az egyes szócikkek megírására. Az Enciklopédia egyik szerkesztője és szellemi „anyja” Chantal Delsol filozófus, az Erkölcsei és Politikai Tudományok Akadémiájának tagja, a Hannah Arendt Intézet alapítója. Amikor Párizsban dolgoztam, még talákoztam is Chantal Delsollal, akinek ajánlottam magyar szerzőket a kötetbe. Nagyon érdekes az az eszmetörténeti alapállás, amellyel vizsgálja a mi térségünket. Sokszor még mindig az érezhető a franciák hozzáállásán, hogy számukra változatlanul é a *pays de l'Est* (szó szerint: a Kelet országai) képe, amely Közép- és/vagy Kelet-Európát valamiféle egzotikumként határozza meg. Nem akarok érzékenykedni, de ennek mindig van egy kissé megbélyegző jellege. Azonnal magunk előtt látjuk a sokat dohányzó, bajszos férfiakat, akik egy telepakolt Daciában üldögélnek, és feketemunkát vállalnak. Ha kevésbé önérzetes akarok lenni, akkor ez egy olyan szellemi restséget tükröz, ami mintha annak a lehetőségét villantaná fel, hogy 1990 óta erre fele nem történt semmi. Az elmúlt harminc évben Közép-Európa is rengeteget változott, amire ille- ne reflektálni, úgyhogy ebben az összefüggésben nagyon jó, hogy ez a könyv megjelenik.

▼ **Arról lehetett hallani, hogy az utómunkálatok a véghajrában kissé kaotikussá váltak (Földes Györgyi irodalomtörténész bizonyos szócikkei végül nem az ő neve alatt jelentek meg), de egy közel hatvan-hetven főt megmozgató, nemzetközi vállalkozásnál ez sajnos előfordulhat. Milyen az Enciklopédia felépítése, és hogyan lehet megtalálni a strukturális harmóniát egy ekkora hatalmas anyag esetében? Mennyire volt neked vagy a többi írónak beleszólási lehetősége a munkába?**

✓ Mi, írók nem voltunk olyan mélyen bevonva az alapkoncepcióba. A magyar részről az Enciklopédiába kerülő szerzőkről, gondolkodókról láthattam egy listát, erről a névsorról megkérdezték a véleményemet. Elmondtam, hogy ki lenne még jó, ha bekerülne, és adott esetben mi az, ami kár, ha ki- marad. Az alapbenyomásom az, hogy bizonyos értelemben lexikonszerűbbnek indult a kötet, sokkal

Az alábbiakban Ablonczy Balázs azon szócikkeiből közlünk néhányat, amelyek kimaradtak a *La vie de l'esprit en Europe centrale et orientale depuis 1945* című kötetből. Fordította Jeney Zoltán.

Németh László

1901-ben született kiszgazda származású, pedagógusszülők gyermekeként. Mivel születése idején apját Erdélybe helyezték át, első éveit Nagybányán töltötte, de 1905-ben szülei Budapestre költöztek, így itt végezte iskoláit. Fogorvosi végzettséget szerzett, és először magánorvosi praxisban dolgozott, később iskolaorvosként kapott állást. 1925-ben megnyerte a Nyugat folyóirat novellapályázatát *Horvátné meghal* című elbeszélésével. Ezzel indult el nagyívű színmű-, esszé-, regény-, kritika- és vitairatíró karrierje. Terjedelmes irodalmi munkássága mellett nem hagyott fel orvosi pályájával sem, egészen 1943-ig praktizált. Miután összekülönbözött a Nyugat köreivel, eltávolodott a folyóirattól, és a '30-as években a népi írók mozgalmanak jelentős alakjává vált. 1932 és 1937 között egyedül írta, szerkesztette és adta ki a Tanú című folyóiratot, amely kizárólag az ő írásait közölte. Ugyanebben az időszakban rövid ideig a népiek hangadó folyóirata, a Válasz szerkesztője volt, majd az állami rádió irodalmi szerkesztője lett 1934–35-ben, párhuzamosan különböző folyóiratokban és lapokban publikált. Gyakran polemizáló, határozott állásfoglalású írásait egészen 1944 márciusáig, a német megszállásig adta közre. A háború utolsó szakaszát belső száműzetésben töltötte, annak lezárását követően pedig egészen kiszorult az értelmiségi körökből és a közéletből, mivel ekkor már egy vidéki középiskola tanáráként dolgozik. Mégis ebben az időszakban, 1947-ben jelenik meg nagyregénye, az *Iszony*. A magyarországi sztálinizmus éveit bérfordítóként vészelte át, több ezer oldalt ültetett át magyarra orosz, cseh, norvég, angol, német és lengyel irodalmi művekből. 1952-től visszatért az irodalmi életbe, és színműve, a *Galilei* 1956-ban, a forradalom előestéjén került színpadra. 1957-ben kapta meg a Kossuth-díjat a frissen megalakult Kádár-kormánytól. Ettől fogva a kulturális élet sűrűjében mozgott, darabjait rendszeresen műsorra tűzték, 1960-ban megkezdték összegyűjtött műveinek kiadását (így, ez a munka csak 1989-ben fejeződött be, mivel a kommunista Magyarország hatóságai megpróbálták beleszólni a szerkesztési folyamatba, és cenzurálni szerették volna a kiadást). Felmagasztosulásának évtizede egyben egészségének megroppanásáé is: betegsége miatt nem vállalhatott nyilvános szerepléseket,

életének utolsó éveit teljes visszavonultságban töltötte. 1975-ben halt meg Budapesten.

Nehezen besorolható szerző, életművének, különösen esszéinek a mai Magyarországon is jelentős a hatása. Írásai a magyar irodalmi hagyomány elismert alapművei. Regényeiben és novelláiban a főbb szereplők (gyakran erős egyéniségű nők vagy a társadalom periferiáján élő emberek) a modernizálódó és a 20. századi magyar történelem viszonyait elszenvető falusi közösségekkel kerülnek összeütközésbe. Szinte minden művében a magyar paraszti réteg fejlődésének lehetséges útjait, illetve a középosztály jövőjét vizsgálta, vizsgálódásainak középpontjában pedig a nemzet és a nemzeti jelleg sorsa állt. Ortega y Gasset, Proust, Céline, Frobenius, sőt Sztálin első magyar olvasói közé tartozott. Olykor baloldaliként tekintettek rá (Horthy Magyarországnak társadalmi rendszerét és a piacgazdaságot illető kritikái, valamint a termelészövetkezetekre épülő „minőségi szocializmus” iránti elkötelezettsége miatt), olykor a jobboldaliak közé sorolták (a gyakran miszticizáló minősített parasztabrázolás, az antiszemitizmussal átszőtt kétes értékű kiszólásai, illetve a protestantizmushoz fűződő kötődése okán), de mindig fáradhatatlan megújítója volt a magyar kulturális életnek, és a '30-as évek egyik vezető értelmiségijének számított.

Szélsőségesen érzékeny jellem volt, gyakran került konfliktusba barátaival és követőivel. Negatív megítélését főleg két szövegének köszönheti: az 1939-ben megjelent *Kisebbségben* című esszéjében egy sor irodalmi példán keresztül bont ki három általa kitalált kifejezést, a „mélymagyar” (tisztán magyar származású ember, aki a nemzet jövője szempontjából hasznos), a „hígmagyar” (a különféle etnikumú ember, aki a nemzeti fejlődés számára zsákutcát jelent) és a „jöttmagyar” (a máshonnan jött magyar) fogalmát. A másik ilyen szöveg egy híressé vált beszéde volt, amelyet a népi írók 1943-as találkozóján mondott el. Ebben erős jelzőkkel szólt a magyarországi zsidóságról, valamint egy harmadikutas kapitalizmus, illetve egy szovjet típusú társadalom ideáját vázolta fel, továbbá kiállt a földosztások és az államosítás mellett, ugyanakkor a kisvállalkozások megtartását hangsúlyozta.

Németh Lászlót a két háború közötti időszak közép-európai, paraszti vagy népi gondolkodóitól az különbözteti meg, hogy rendelkezett egy erős nemzetközi kitekintéssel (drámát írt például Gandhiról, Galileiről és VII. Gergely pápáról), foglalkoztatták az egyetemes témák, és kiábrándult a parasztságból (ami nem óvta meg attól, hogy újabb illúziókat tápláljon). Magányos alakja volt a magyar intellektuális közegek, megítélését a mai napig viták kísérik.

több szócikkkel, több személyről szóló konkrét információval és jóval kevesebb úgynevezett enciklopédikus résszel. Most, ahogy látom a megvalósult anyagot, inkább az enciklopédikus jelleg domborodik ki, a nagy témák, nagy folyamatok kerültek előtérbe, amelyek mellé természetesen felvonulnak a jelentősebb alkotók.

► Erősen érződik az is, hogy Delsolék sok beidegződést és hamis képet szeretnének újragondolni ezzel a kötettel. Ahogy utaltál az elmúlt harminc év változásaira, ugyanúgy utal Delsol valamiféle fejlődésre, főképpen a civil társadalom képviselőit kiemelve.

► Ezt egy abszolút tiszteletre méltó vállalkozásnak érzem. Bár az egyetemi szférában a (nem is mindig olyan) finoman lekicsinylő, de közben mégis romantikus elképzeléseket is tápláló kép már nem létezik így, de a szélesebb értelmiségi rétegben vagy akár a tömegtájékoztatóban teljes mértékben jelen van. Delsolnak nem okozott nehézséget az, hogy behelyezkedjen a mi nézőpontunkba, hiszen elég jó közép-európai kapcsolatainak vannak. Itt, ugye, inkább az a kérdés, hogy bizonyos dolgok hogyan lettek kihangsúlyozva benne. Az Enciklopédia rettenetesen vastag lett, közel ezer oldal, és jól el lehetne vitatkozni azon, hogy például a bolgár alternatív színházak érdemelnek-e több szót, vagy az erdélyi magyar irodalom... De a magyar szócikkeket nézve nyilván vannak olyan szerzők, akikről nagyon fontos és jó, hogy szó esik, miközben sok fontos alkotó meg

Sütő András

Író, újságíró, közéleti személyiség, 1927-ben született Romániában, egy szegény erdélyi parasztcsalád gyermekeként Pusztakamaráson. A nagyenyedi református gimnáziumban, illetve Kolozsváron folytatott középiskolai tanulmányai után újságíróként helyezkedett el először Kolozsvárott, később Bukarestben. 1954-ben felmondott, és Marosvásárhelyre költözött, ahol 1989-ig különböző folyóiratok (mint például az Új Élet című hetilap) főszerkesztőjeként dolgozott. A szocialista Románia parlamentjében 1965 és 1977 között képviselő volt, majd a Romániai Írószövetség alelnöke 1974-től 1982-ig. Miután műveiben határozott véleményt fogalmazott meg bizonyos kérdésekben, száműzték a román közéletből, a Securitate szoros megfigyelés alá vette, és darabjait soha többé nem játszották Ceaușescu Romániájának színházai. A kommunizmus bukása után az újjászerveződő romániai magyar közösség vezéralakja lett, súlyos sérüléseket szenvedett 1990 márciusában, a marosvásárhelyi magyarellenes zavargások során, ekkor egyik szemét el is veszítette. 1992-ben Kossuth díjat kapott, 2006-ban Budapesten halt meg rákban.

Mivel pályáját nagyreményű ifjú újságíróként kezdte a kommunista Romániában, kezdeti művei nem mentesek a nehézkes ideológiai sémáktól. Az 1950-es évek második felében, miután néhány novelláját méltatja a kritika (*Egy csupor zsír* 1954-ből, valamint *Bogár Zsuzsika búcsúzik és Misi, a csillagos homlokú* 1959-ből), érdeklődése fokozatosan az esszé és a színház felé fordul, és ez utóbbi területen a *Pompás Gedeon* című színmű 1967-ben kijelöli helyét a sikeres írók között. A magyarországi és nemzetközi áttörést az 1970-es *Anyám könnyű álmat ígér* című szociografikus naplóregénye hozta meg számára. Elsők között beszélt a parasztságot érő igazságtalanságokról a sztálinizmus éveiből, a magyar közösség lassú fogyásáról (és a nyelv eltűnéséről) szülőfalujában, és mindezt irodalmi, valamint történelmi utalásokkal gazdagon tűzdelve.

Irodalmi világa, amely miatt gyakran a népi írók vonalához sorolják, olvasmányai és utazásai hatására irányt vált, és a későbbiekben fokozatosan kiszélesedik. Az 1970-es években figyelme a történelem felé fordul, és ez adja színműveinek témáit. Gyakran ragad meg univerzális kérdéseket, darabjai (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, ami Kleist *Kohlhaas Mihályának* feldolgozása, *Csillag a máglyán*, *Szúzai menyegző*, *Káin és Ábel*) az egyén és a (szellemi vagy világi) hatalom közötti konfliktust állítják színre. Állásfoglalásai által Sütő megpróbál egy erkölcsileg elfogadható utat mutatni az egyén számára az etikai szempontokat elvető és minden ellenállást elsöpörni kívánó hatalommal szemben. Színműveit sűrűn játsszák Magyarországon (62 előadás 2016-ig) és más országokban, miközben Romániában betiltják a darabjait. A '80-as években utalásai egyre erőteljesebbek: az *Advent a Hargitán* című darabban a kimondott szó fontosságát hangsúlyozza, amit fegyverként mutat fel az arctalan elnyomó hatalommal szemben. Az *Álomkommandó*ban egyértelműen egy totalitárius diktatúra miliójét festi meg, és a „színház a színházban” struktúra alkalmazásával dramaturgiai látásmódjának kiszélesedéséről tesz tanúbizonyságot. Rehabilitációja és Romániába való visszatérése után feljegyzéseinek és naplóinak kiadásával, illetve novelláinak újrakiadásával folytatja életművét. Új színdarabjai, amelyek saját történelmi tapasztalatainak lenyomatai (*Ugat madár*, *Balkáni gerle*), nem kapták meg azt a kritikai és médiavisszhangot, amit a korábbiak.

Életműve – amelyből kevés fordítás készült, és ezeket is kevésbé ismerik Franciaországban – hosszú út: a szülőföld gyökereitől indul, hat rá a szociális érzékenység, univerzális kérdésekből táplálkozik, és így válik olyan üzenetté, mely a nehéz, sőt olykor tragikus körülmények között élő egyén védelmére és elfogadására szólít.

kimaradt. Amellett, hogy egy ilyen ezeroldalas könyv már-már közbiztonsági és kezelési kockázatot jelent – gondoljunk azokra az olvasókra, akikre ráesik olvasás közben a könyv például –, egyáltalán nem könnyű szelektálni, hiszen sokféle érzékenység működik. Rengeteg szempontot kell érvényesíteni, amelyek adott esetben szükségszerűen kioltják egymást. Nem lehet egyszerre kisesszéek gyűjteményeként, szócikklexikonként és adattárként is tökéletes válogatást készíteni vagy minden igényt kielégíteni.

▼ **Az előszóban is – nem véletlenül – komoly hangsúlyt kap a disszidens, emigráns és ellenálló irodalom. Ez is egy érdekes szelekciós irány. Te „nem irodalmárként” milyen rendszer szerint válogattad az általad írt szócikktemákat? Hogyan dönt el, hogy ki kerül bele, és ki nem, hiszen a kimaradt szövegek szereplői például igen jól illeszkednének az említett irányvonalhoz.**

✔ **Nota bene a témákat nem én mondtam, hanem már eleve szerepeltek a listán. Kérdezték, hogy megírnám-e mindezt úgy, hogy hangsúlyozom, én nem vagyok irodalomtörténész. Sokat olvasok, szeretek írónkkal foglalkozni, nyilván főképpen történelmi szempontból. Egy-egy szócikknél személyes kötődésem is van. Édesapámnak köszönhetően Sütő Andrást jól ismertem, Tamási Áron özvegyével meg jóban voltunk családirag. Tamási Ágota bizonyos bútordarabjai máig a lakásban vannak. Úgy éreztem, tartozom is nekik ennyivel, hiszen megírni egy ötezer karakteres lexikonszócikket franciául nem olyan rettenetes feladat, illetve nem igényel olyan mély irodalomtörténelmi elemzést, hogy ne vállalhattam volna el. Itt inkább arról volt szó, hogy perspektívába helyezzük a szerzőt, megmutassuk, hogy mi jelent meg tőle franciául, illetve hogy volt-e, van-e kritikai visszhangja az adott megjelenésnek. Ha Sütő történelmi drámáiról kellett volna írnom tízezer leütéses értekező prózát, arra biztosan nem mondtam volna, de itt nem éreztem azt, hogy idegen területen bandukolnék. Végül persze viszonylag sok kimaradt az ilyen típusú szócikkekből, de nem ártott volna egy végső korrektúra ilyen nagyszámú szerző esetén.**

A súly, amennyire én látom, az irodalom mellett az emlékezetpolitikán és kicsit a filozófián van, ami persze francia sajátosság is. A könyv címében is megjelenik az 1945 utáni világ bemutatása, és egyes szerzőknek volt annyi lobbijük, hogy a nekik kedves, de őszintén szólva nem feltétlenül kulcskérdésnek számító témákat belecsempészték a kötetbe. Ebből a kontextusból valamelyest nyilván kilóg például Trianon, amit én írtam, de hát egyáltalán nem baj, hogy benne van.

A '90-es években volt egy erős felívelés a Közép-Európa iránti érdeklődésben, ami az uniós csatlakozás és a gazdasági válságok után hanyatlássá, mára politikai idegenkedéssé vált. Ezzel párhuzamosan az elmúlt húsz évben nem nagyon volt ilyen jellegű munka, ezért is örülök ennek a könyvnek.

➤ **Sok tekintetben a térség mai identitását, így a válogatást is a kommunizmus által sújtott közös múlt fűzi egybe. Mégis kimaradt Németország keleti fele, a Balkánt Románia és Bulgária képviseli...**

✔ Bulgária esetében egy fokkal jogosultabb, Romániánál ez már rizikósabb történet, Románia nem feltétlenül balkáni ország. A német szakirodalom ezt a problémát régebben úgy kerülte el, hogy Súdosteropának, Délkelet-Európának nevezte Európa ezen területeit, de már ők is vigyáznak a politikai korrektségre. A kérdés inkább az, hogy például Bulgáriának van-e baja azzal, hogy a Balkánhoz tartozik. Én Jugoszláviát sem nagyon látom, és akkor tulajdonképpen kimaradnak a horvátok, a szlovének? Ez nemigen lett elmagyarázva az előszóban.

➤ **Említetted az emlékezetpolitikát. Itthon mintha egy egészségtelen verseny alakult volna ki abban, mi számít nagyobb bűnnek, a holokauszt vagy a kommunista terror, és kinek vannak nagyobb veszteségei. Ez a szembeállítás nemcsak kontraproduktív és elszomorító, hanem káros is. Delsolék összeállítása, illetve az ilyen típusú, akár más perspektívájú könyvek talán segíthetnék a félreértett emlékezetpolitika kártékony vadhajításainak megfékezését, az egészséges közép-európai önértékelés kialakulását.**

✔ Franciaországban ez a jelenség különösen tapintható. Ott ez az ellentét még meg van fejelve a Francia Kommunista Párt létével. Személyes probléma, de számomra az egész olyan, mint a székyel bácsi a zsiráffal: felfoghatatlan a léte – magyarázat persze van, az elemzői énem el tudja mondani, hogy miért történt így. A francia kommunisták ma is egy totalitárius rendszert igenlő mozgalom nevét viselik, gyenge parlamenti és erős önkormányzati pozícióik vannak. Mindez azért is lehet, mert kulturálisan erős a kommunista párt beágyazottsága, és nemcsak politikai, hanem társadalomalakító erőként is megjelent; az emberek életét keretező rendszerként, ami a dalárdáktól kezdve az üdülőtelepekig és a kultúrházakig a politikai aktusokon túl is meghatározza a mindennapi életet. Egy erős antikommunista állásfoglalás Franciaországban ma is rizikós – ha nem is politikai, de kulturális tekintetben mindenképp.

Visszatérve a szembeállítás kérdésére, azt a követelést nem tartom feltétlenül üdvöztetőnek, hogy dekára kimérjük az emlékezés mértékét itt is, ott is. Igazából ez a szembeállítás fals dolog, olyan törzsi viták átvétele, amelyek Közép-Európában zajlanak ma. A problémát leginkább abban látom, hogy ezt felhasználjuk a közéleti diskurzusokban. Szerintem mindkettőt lehet gyászolni és az emlékezetet továbbvinni. Miért zárná ki a kettő egymást? Ez így borzalmas és intellektuálisan mérhetetlenül sivár, nem beszélve arról, hogy a fiatal nemzedék nem akar ebben szocializálódni, és végül akár az egész nemzeti emlékezést eltolja magától. A Trianon kapcsán végzett közvélemény-kutatásunk, amit történelemtanárok körében végeztünk 2020-ban (https://mta.hu/tudomany_hirei/tortenelemtanarok-es-diakok-trianonrol-11067), azt mutatta, hogy a diákok jelentős része annyit érzel a kérdésből, hogy problémás, távoli történet, amit legszívesebben eltolna magától.

➤ **Érdekes eljátszani azzal a gondolattal is, ha már a fiatalok szóba kerültek, hogy vajon egy ilyen enciklopédiának milyen hatása lehet. Mennyien olvasnának vajon nálunk egy, a Baltikumról és a skandináv országokról megjelenő, hasonló kötetet?**

✔ Vannak nagyméretű könyvek és vállalkozások, amik jól fogynak itthon is. Komoróczy Géza *A zsidók története Magyarországon I–II.* című műve vagy a Gyurgyák János által szerkesztett háromkötetes Trianon-antológia óriási könyvek, mégis nagy számban elkeltek. Közben ott visszhangzik bennem a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének tavalyi felmérése a könyv olvasási és könyvvásárlási szokásokról, amelynek azóta is a hatása alatt vagyok. Ma Magyarországon havi rendszerességgel az emberek egy százaléka vesz könyvet, és van még néhány százezer ember, aki negyedévente egyet. Már nem arról van szó, hogy létezik-e még például az urbánus vagy népi irodalom, hanem hogy lesznek e olvasó. Tudom, hogy frivolan hangzik, de a videojátékosok többen vannak az országban. És persze lehet, hogy itt él köztünk kétszer százötven entellektüel, aki utálja egymást, fölébe kerekedik a másoknak, de olvasójuk biztos nem lesz.

Tamási Áron

Székelyföldi parasztcsalád gyermekeként egész irodalmi életművében vissza-visszanyúlt ősei földjének inspirációjához. Egy gyerekkori baleset következtében alkalmatlanná vált szülei mestersége, a földművelés gyakorlására, ezért beírták a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumba. Az első világháború idején az olasz fronton szolgált, majd jogi tanulmányokat folytatott Kolozsvárott. 1923 és 1925 között az Egyesült Államokban dolgozott, ami végleg az irodalmi karrier felé terelte, és hazatérése után a Helikon folyóirat alapító szerkesztője lett, amely szülőföldjének emberi és regionális értékeit kívánta megőrizni. Szerteágazó pályája (dolgozott újságíróként, írt esszéket, regényeket, később volt dramaturg) 1925-től bontakozott ki, de életművének egyik vitathatatlan csúcsa az Ábel-trilógia (*Ábel a rengetegben*, *Ábel az országban*, *Ábel Amerikában*, 1932–34), amelyben megalkotta a talpraesett és határozott székely legény alakját, aki a modern élet kihívásaival kerül szembe. Gazdagon díszített írásmódja, expresszionizmusa és a helyi dialektus valódi irodalmi eszközzé alakítása messze az egyszerű lokálpatrióta író szintje fölé helyezik őt. Bár a közéletben aktív szerepet játszott, soha nem volt egyetlen politikai párt tagja sem. A magyar népi írók mozgalmához állt ugyan a legközelebb, mégis különbözött tőlük a katolicizmusából fakadó erős szociális érzékenységében és az erdélyi magyarok sajátos problémáinak irodalmi megjelenítésében. Szervezője volt az 1937-es vásárhelyi találkozóknak, ahol az erdélyi magyar értelmiség új generációja megfogalmazta társadalmi programját, és széles összefogás jött létre a különböző világnézetű magyarok között, a kom-

munistáktól egészen a keresztényszocialistákig. A második világháború alatt németellenes álláspontot képviselt, és 1945-ben végleg elhagyta szülőföldjét, Erdélyt. Budapestre költözött, és tiszteletbeli képviselő lett az első demokratikusan megválasztott magyar parlamentben. 1948-tól fokozatosan kiszorult az irodalmi és társadalmi életből, szilenciumra ítélték, művei csak Sztálin halála után jelenhettek meg újra. Visszatérését a Kossuth-díj jelentette, amit a Nagy Imre-féle reformkommunista kormánytól kapott 1954-ben. Aktív szerepet játszott az 1956-os forradalom idején, részt vett a Nemzeti Parasztpártnak Petőfi Párt néven tervezett újjáélesztésében. Bár meggyanúsították, végül nem került vád alá a forradalmat követő megtorlások időszakában. Még súlyos betegsége idején sem hagyott fel az írással. 1966-ban halt meg Budapesten, azonban szülőfalujában, Farkaslakán kísérték végső útjára.

Súlyos, eszmei témáit (a hazához való ragaszkodás, az isteni gondviselés megnyilvánulásai, az emberség kérdése, nemzetiségek együttélése) ironikus hangütéssel, sőt olykor a fantasztikummal ötvözte, az erdélyi magyar nyelvújrásban gyökeredző irodalmi nyelvet alkotott, amellyel a vidék legnagyobb ábrázolója lett, sőt, ő tette fel a régiót az irodalmi térképre. Nem csupán regényíróként, hanem színházi szerzőként is sikerült újjító szerepet betöltenie, amikor minden túlzás és nehézkesség nélkül, sikerrel emelte be színműveibe a népies, falusi tematikát. Az *Énekes madár* (1932), a *Tündöklő Jeromos* (1936), a *Vitéz lelkek* (1941) és a *Csalóka szivárvány* (1942) című darabjait több mint száz alkalommal vitték színre napjainkig. Újságírói életművének összegyűjtése az elmúlt évtizedben kezdődött el.

► Milyenek az olvasási mutatók Franciaországban?

► Hasonló folyamatok nyilván lezajlanak Franciaországban is, de mégis egy olyan piacról beszélünk, ahol nemcsak a franciákról, hanem „frankofóniáról” van szó. Márpedig a francia nyelv tábora, hála afrikai beágyazottságának és az ottani népességnövekedésnek, dinamikusan nő. Ezzel nem azt mondom, hogy az Enciklopédiának a frankofón Afrikában óriási olvasótábora lenne, de a potenciális olvasók száma egyszerűen nagyobb. Franciaország esetében egy olyan országról van szó, amelyik nagyon mélyen be van ágyazva a saját könyvkultúrájába. A regények óriási példányszámban jönnek ki még mindig, amiből ott is a címek, tegyük fel, tíz-húsz százaléka igazán izgalmas, de ez a százalék is több tízezres vagy százezres olvasásokat fog produkálni. Egy nagynevű író több tízezres, ha nem százezres példányszámot jelent. Van egy olyan kulturális beágyazottság, egy – bár egyre vékonyodó, de – még mindig erős középosztály, amely mindig vesz könyvet, akiknek illik megvenni bizonyos könyveket. Mindemellett én Franciaországban jártam középiskolába, és akkoriban nem fordult velem elő, hogy helyesírási hibákat találtam volna a *Le Monde*-ban, ami ma könnyen megeshet. A nyelvhez való viszony ott is alaposan változóban van. Az intellektuális zuhanás világszinten jelen van, de lehet, hogy bizonyos értelemben az eddigi állapot volt szürreális: az, hogy a buszon random mellénk ülő bácsikával akár Senecáról beszélgethettünk.

► Pár évtizeddel ezelőtt úgy tűnt, mintha lenne párhuzamosság a francia és a magyar irodalmi viszonyulások, olvasói szokások között. Remélhetőleg valami közelítést hoz majd az Enciklopédia, vagy legalább a párbeszéd lehetőségét felveti...

► Vannak persze párhuzamok, de akadnak egészen érdekes eltérések is. A költészet náluk fura módon perifériára szorult, kulturális terméként nehezen eladható. Magyarországon tudunk mondani olyan költőket – fiatalokat is –, akiknek, ha kijön kötete, az esemény. Párizsban ez biztosan nem így van. De mindent összevetve, míg tizenöt évvel ezelőtt azt mondtam volna, hogy a két ország olvasáskultúrájában sok hasonlóság van, mára azt mondanám, hogy az olló nyílóban van, és nem a mi javunkra. Mindemellett egy ilyen enciklopédiánál valószínűleg nem a piaci sikerre hajtottak a szerkesztők. A könyvet a Del Duca Alapítvány támogatta (Fondation Simone et Cino Del Duca), ami majd bekerül az egyetemi könyvtárakba, egyetemekre, és néhány Közép-Európával foglalkozó szakember meg fogja venni magának. Piaci siker nem hiszem, hogy lesz belőle, de egy ilyen könyv esetében nem ez a fontos, hanem a jelenlét. Az Enciklopédia fontos alkotás Közép-Európa megítélésében, és azokra a helyekre eljut majd, ahol ez számítani fog.